

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

CİLT: XXXV

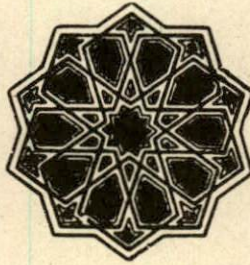


ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

CİLT: XXXV



Bu Dergide Yayınlanan makalelerin her türlü sorumluluğu yazarlarına aittir.

ISBN 975-482-326-X

ISSN 1301-0522

ANKARA ÜNİVERSİTESİ BASIMEVİ - 1996

İÇİNDEKİLER

Sayfa

Prof. Dr. Hüseyin ATAY <i>Müslümanın Günlüğü - I</i>	1
Prof. Dr. Beyza BİLGİN <i>Kültürlerarası Hafta ve V. Nürnberg Forumu</i>	61
Prof. Dr. Hayrani ALTINTAŞ <i>Munkız'ın Bilgileri Işığında Gazzalî ve Felsefe</i>	91
Prof. Dr. Abdurrahman KÜÇÜK <i>Gregoryan Ermeni Kilisesinin Oluşması ve Konsil Kararları Karşısındaki Tutumu</i>	117
Doç. Dr. Nesimi YAZICI <i>Lonca Sisteminin İşsizlik Sigortasıyla İlgisi Üzerine Bazı Düşünceler</i>	155
Doç. Dr. Mevlüt GÜNGÖR <i>Kur'an-ı Kerim'de Hz. Lokman</i>	167
Doç. Dr. Hasan ONAT (Çev.) <i>İmâmet Risâlesi, Nasîruddin Muhammed b. Muhammed b. el-Hasan et-Tûsî</i>	179
Doç. Dr. Ethem CEBECİOĞLU <i>İmâm-ı Rabbani ve Mektûbâtı</i>	193
Doç. Dr. Mehmet ÖZDEMİR <i>İspanya Krallığı'nın XVI. Yüzyılda Endülüslü Müslümanlarını Hristiyanlaştır- ma Politikası</i>	243
Doç. Dr. İrfan AYZAN <i>Câhız ve Emevi Tarihine Mutezîlî Bir Yaklaşım</i>	285
Doç. Dr. İbrahim SARIÇAM <i>Emevilerin Fâtımîlere Karşı Bir İktidar Denemesi</i>	309
Doç. Dr. Nevzat Yaşar AŞIKOĞLU <i>F. Almanya'daki Türk Çocuklarının Okul Öncesi ve Temel Eğitim Problemleri Üzerine</i>	321
Doç. Dr. Recep KILIÇ <i>Olgu ve Değer Problemi</i>	355

Ar. Gör. Dr. Ömer ÖZSOY (Çev.) <i>İspanya Müslümanları Arasında Şuûbîlik</i>	403
Ar. Gör. Dr. İlhami GÜLER (Çev.) <i>Maturidiye Göre Akıl ve Dinî Tasdik</i>	425
Ar. Gör. Dr. Mehmet KATAR (Çev.) <i>Din Fenomenolojisi</i>	437
Ar. Gör. Dr. Sönmez KUTLU (Çev.) <i>Salim b. Zekvan'ın Sire Adlı Eserindeki Mürcie İle İlgili Kısımın Tercümesi ...</i>	467
Ar. Gör. Bayram AKDOĞAN <i>Hüccetü's-Sema Adlı Mûsikî Resâlesi ve Ankaravî İsmail b. Ahmed'in Mûsikî Anlayışı</i>	477
Ar. Gör. Şaban Ali DÜZGÜN <i>The Idea of Universalism And Its Reflections in The Islamic World</i>	507
Ar. Gör. Şaban Ali DÜZGÜN <i>Evrensellik Düşüncesi ve İslâm Dünyasındaki Yansımaları</i>	521
Ar. Gör. Mustafa AŞKAR (Çev.) <i>Mısır'da Sûfî Tarikatların Tarihi Gelişimi ve Günümüzdeki Durumları</i>	535
Ar. Gör. M. Akif KOÇ <i>John Burton'un "Kur'an'da Gramer Hataları" "Adlı Makalesinin Tenkidi</i>	553
Ar. Gör. Seyfettin ERŞAHİN <i>Rusya'da Müslümanlar: Tatar Kavimlerinin Tarihçesi</i>	561

MISIR'DA SÛFÎ TARİKATLARIN TARİHİ GELİŞİMİ VE GÜNÜMÜZDEKİ DURUMLARI*

Prof. Dr. Ebu'l-Vefa TAFTAZANÎ
Çev: Arş. Gör. Mustafa AŞKAR

Mısır'da tasavvufun tohumlarını ilk atan 245/859 vefat eden Zu'n-Nûn el Mısırî'dir¹. Genellikle tasavvuf tarihinde hal ve makamlardan ilk bahseden sûfî olarak kabul edilir. Zu'n-Nûn, tasavvufta sûfîlerin hemen hepsinin kendisinden istifade ettiği ve kendine dayandıkları büyük bir şahsiyettir. Yine Mısır'da tasavvufun gelişmesine hicri III. asırda katılan diğer iki sûfî de; Ebubekir ez-Zekkâk el-Mısırî² ile Ebu'l-Hasen bin Bünân el-Hammâl³ (ö. 312/924)'dir.

Daha sonra Mısır'da tasavvuf cereyanı, hicri IV. ve V. asırlarda devam etti. O dönemin en çarpıcı simalarından şunları sayabiliriz; Ebu Ali er-Ruzbâri (ö. 322/934)⁴, Ebu'l-Hayr el-Akta' et-Tinâtî (ö. 343/954)⁵, Ebu Ali İbnu'l-Katib (ö. 340/951)⁶, Ebu'l-Hasen ed-Dineverî es-Saiğ (ö. 331/943)⁷, Ebubekir er-Ramlî (ö. 323/935)⁸, İbnu't-Tercüman (ö. 448/1056)⁹, Ebu'l-Kasım es-Samit (ö. 427/1036)¹⁰.

Hicri VI. asırda Mısır'ın Said bölgesinde büyük bir tasavvuf ekolü ortaya çıktı. Bu ekol Şeyh Abdurrahim el-Ganaî (ö. 592/

* Bu makale Mısır'da bulunduğumuz 1994 yılında, fakülte derslerine devam ederek kendisinden istifade ettiğimiz Kahire Üniversitesi İslam Felsefesi ve Tasavvuf Bölümü Öğretim Üyesi rahmetli Ebu'l-Vefa Taftazanî'nin (ö.1994) et-Turuku's-Sûfiyye fî Mısır, Matbaatu'l-Emane, Kahire, 1991, künyeli eserinin bir bölümüdür.

1. Bu konuda daha geniş bilgi için bak. Prof. Dr. Ebu'l-Vefa Taftazanî, İbn-ü Atullah el-İskenderî ve Tasavvufu, s.58 vd. Kahire 1957.

2. Abdülkerim el-Kuşeyrî, er-Risaletü'l-Kuşeyriyye, s.21, Kahire, 1330.

3. g.e., s.24.

4. a.g.e., s.26.

5. a.g.e., s.26.

6. a.g.e., s.27.

7. es-Suyutî, Hüsnü'l-Muhâdara, c.I, s.294.

8. a.g.e., c.I, s.295.

9. a.g.e., c.I, s.295.

10. a.g.e., c.I, s.295.

1196)'nin kurmuş' olduğu ekoldü¹¹. Bu zat, Hafız Münzirînin de zikrettiği gibi en meşhur zahid ve en çok tanınan abidlerden biriydi. Ondan sonra bu ekolü, kendi asrında önemli bir yer tutan Şeyh Ebu'l-Hasan es-Sabbağ (ö. 613/1216)¹² devam ettirdi. Gerçekten o devirde Mısır'ın Said bölgesinde, birçok sûfi bu zattan çok istifade etmişlerdir.

Hicri VII. asır, Mısır'da tarikatlar için tasavvufi yönde birçok gelişmenin ortaya çıktığı bir asırdır. Bu asırda Şeyh Ebu'l-Feth Vâsîî Irak'tan Mısır'a gelmiş, İskenderiye'ye yerleşmiş ve orada Rıfâî Tarikatını yaymaya başlamıştı. Ahmed Bedevî 634/1236 yılında Mağrib'den Mısır'a onun daveti üzerine gelmiş ve Tanta'ya yerleşmişti. Ahmed Bedevî (ö. 675/1276) Ahmedîyye (Bedevîyye) tarikatının da kurucusudur¹³. Yine aynı dönemde Şeyh İbrahim ed-Dessûki ortaya çıkmış, 672/1273'de Dessûk'ta vefat etmiştir. O da Berhamiye tarikatının kurucusudur. Yine o dönemde, Şeyh Ebu'l-Hasen eş-Şazeli yaklaşık 624/1227'de müridleri ve talebelerinden bir gruba birlikte Mağrib'den Mısır'a gelmiştir. İskenderiye şehrini ikamet için seçmişler ve orada kurmuş oldukları meşhur Şazeliyye tarikatını yaymaya başlamışlardır. Kendisinden sonra bu yolu devam ettiren en önemli şahsiyet, öğrencilerinden Ebu'l-Abbas el-Mursî (ö. 686/1287) olmuştur. O da, yerine öğrencilerinden İbn-i Atâullah el-İskenderî (ö. 709/1309)'yi bırakmıştır.

Uzun çalışma ve araştırmalardan sonra anlıyoruz ki; gerek Mısır'lı olsun, gerekse Mısır'a sonradan gelmiş, yerleşmiş olsun, H.III. asırdan H. VII. asra kadar kısaca kendilerinden bahsettiğimiz sufilerin sözlerinden ve görüşlerinden, onların tasavvuf anlayışlarında oldukça temkinli ve mu'tedil olduklarını rahatlıkla söyleyebiliriz. Bunların hiç biri bu dönemde Vahdet-i Vücûd, Hulûl ve İttihad'a benzer bir görüş ileri sürmemişlerdir. Yine onların tasavvuf anlayışları, İslam'ın ruhuyla bağdaşmayan yabancı etkilerden de uzak idi. Bu da, o dönemde Mısır bölgesinin, yabancı Fars ve Hind fikir ve inanç akımlarından etkilenmemiş ve uzak olmasından kaynaklanmaktadır.

Bunun aksine, Fars bölgesinde yer alan Horasan, Merv, Belh, Nişabur, Nihâvend, Rey, Cibâl, Isfahan, Şiraz vb. gibi merkezlerde ortaya çıkan ilk sûfilerin görüşlerinin yukarıda zikrettiğimiz fikir-

11. Hayatı için bak. Kemaleddin el-Edfevî, et-Tâliu's-Said li-Esmâi'l-Fudâlâi ve'r-Ruvâti bi-Ehli's-Said, Kahire 1332, s. 156 vd.

12. Aynı eser, s.250.

13. eş-Şa'rani, et-Tabakatü'l-Kübrâ, c.I, s.107 vd.

lerden etkilendiğini görüyoruz. Bunun sebebi de, o bölgelerde bu gibi fikirleri taşıyan eski din ve inançların daha önceden var olmasıdır. Bundan dolayı, onların tasavvufî görüşleri, yabancı tesirlerden uzak kalamazdı. Bu bağlamda, Mısır'daki sufi tarikatların ortak noktası, teorik tasavvufî meselelere dalıp, spekülasyon yapmak yerine, tasavvufun ahlakî pratik yönüne ağırlık vermeleriydi.

Hallâc-ı Mansur, Suhreverdî el-Maktul, Muhyiddin Arabî, Sarreddin Konevî, Afıfuddin Tilmisanî, İbn-i Seb'in vb. gibi tasavvuf anlayışlarına felsefe karıştıran ve teorik felsefî konulara giren suflilerin, Mısır tasavvuf ortamının dışında çıkmış olması, bizim bu görüşümüzü destekler mahiyettedir.

Ayrıca, Mısır tasavvuf akımının, tasavvufun pratik ve ahlâki yönüne önem verdiğinin ve tasavvufun teorik-felsefî yönüne ağırlık verenlerin görüşlerini kabul etmediklerinin bir delili de; Muhyiddin Arabî ve Sadreddin-i Konevî'nin Mısır'a geldikleri zaman, tarikatlarına yaptıkları çağrının hiç bir ilgi ve kabul görmemesi olayıdır. Yine aynı şekilde Mısır'a gelip, hayatının bir kısmını orada geçiren İbn-i Seb'in'in başına aynı şeyler gelmişti. O'nun tarikatı Seb'iniyye de Mısır'da hiç bir yayılma şansı bulamamıştır. Bunların tam tersine, tasavvuf anlayışlarında amelî ve ahlakî yöne ağırlık verip, davetlerinde bunu ön plana çıkaran Bedeviyye, Şâzeliyye, Dessûkiyye gibi tarikat ekolleri oldukça fazla ses getirip, kabul görmüşler, hicri VII. asırdan günümüze kadar Mısır halkı arasında yayılmış ve revaç bulagelmişlerdir.

Mısır'da sufi tarikatlarla ilgili ilk sistemli çalışmaya Selahaddin-i Eyyûbi döneminde rastlanmaktadır. O'nun sûfi dervişler için Saidu's-Suedâ diye bilinen bir hangâhı¹⁴ bina ettirmiş olması, bize bunu göstermektedir¹⁵.

Yine bu hangâh, o zamanlar Kahire'de Düveyratü's-Sufiyye olarak da biliniyordu. O dönemde bu yerler, özellikle Mısır'ın dışından gelen dervişlerin ikameti için de kullanılmaktaydı. 569/1173-1174 yılında bu hangâh için bir vakıf kurulmuştu. İşte Mısır'da sûfiler için kurulan ilk hangâh, budur. Bu hangâhın şeyhi o zamanlar Şeyhu'ş-Şuyûh (Şeyhlerin Reisi) olarak nitelendiriliyordu. Bu

14. Hangâh: Farsça bir kelime olup, ev anlamına gelir. Makrizi'ye göre hangâhlar h. IV. asrın içinde, dervişlerin rahatça ibadet etmeleri için bina edilen yapılardır. (Makrizi, el-Hitat, c.IV, s.271, Kahire 1226).

15. Aynı eser, c.IV, ss.273-274.

şeyhin, diğer şeyhler yanında üstünlüğü vardı. Makrizî'nin kaydettiği gibi burada kalan dervişler ilim, irfan ehli olarak takdir edilir ve hürmet görürlerdi. Buranın şeyhliğine, İbn-i Hamaveyh gibi Şeyhu's-Şuyûh oğulları getirildiği gibi, devlet idaresinde, askerlik alanında ileri gelenlerden de seçilebiliyordu. Yine bu makama iki görevi birden sürdüren Kadi'l-Kudât Tâceddin Bintü'l-Eazda tayin edilmişti. Ve bu hangâha o dönemin ileri gelenleri şeyhlik yapmışlar¹⁶ ve o dönemde birçok meşhur sûfi burada yetişmişti.

Mısır'da Memlûklüler yönetiminde sûfilerin, gruplar ve tarikatlar olarak çoğalmaya ve tarikat hiyerarşik yapısının teşekkül etmeye başladığı görülür. Memlûklü Sultanları birçok hangâhlar inşa ettirmişlerdir. Bunlardan en önemlisi de, Muhammed b. Kalavun'un 725/1325'de inşa ettirdiği bugün el-Hanke diye bilinen Siryâkus Hangâh'ıdır¹⁷. O dönemde bu hangâhın şeyhi, daha önce kurulan Said Hangâh'ının şeyhi seviyesinde itibar görmeye başladı.

Bu dönemde tasavvufun sistematikleşmesi ve hiyerarşik yapıya geçişi, müridin tarikata giriş şekli, girdikten sonra ilerleme aşamaları, nikâbet ve hilâfete ulaşma sürecinin nasıl olduğunun belirginleştiğini kaydedebiliriz. Arkasından müridin şeyhiyle, diğer müridlerle nasıl konuşacağı, ayrıca şeyhin tarikatın eğitim metodunu tüm müridlerine en kolay şekilde uygulaması için müridleriyle diyalog şekilleri ve müridlerine emirlerini nasıl telkin edeceği gibi birçok davranış kalıbı şekillenmeye başlamıştı.

Bütün bunların merkezinde de şeyhe itaat olayı vardı. Ve bu asırda tamamen askerî hiyerarşik yapıda kullanılan kavramlar kullanılmaya başlandı. Özellikle de kutub denilen, tüm velilerin başkanı, evtâd ve abdal gibi kavramlar gündeme geldi.

Memlûklü dönemi tarikat şeyhleri, dönemlerindeki sultanlara, düşmanlarına karşı yapılan savaşlarda tam destek veriyorlar, yardım ediyorlardı. Buna en açık örnek olarak Şazeliyye tarikatını ör-

16. O dönemde birçok ilim adamı bu hangâh'ın şeyhliğini yapmıştır. Bunlardan bazı-
larını zikredecek olursak; Şeyh Burhaneddin b. Eyyub el-Ebnasi eş-Şafîî (ö. 802 h.), Sıra-
cüddin Ömer b. Hasen el-İbadî eş-Şafîî (ö. 885 h.), Şeyh Cemaleddin el-Kurâni (ö. 894),
Şeyh Zeynüddin İbn Abdurrahman el-Ganavi eş-Şafîî ki; bu zat el-Kürani'den sonra şeyh
olmuştur. Yine h. 903'de şeyh olan Şeyh Abdulkadir en-Nakib'i sayabiliriz. (Bkz. Hitatu'l-
Makrizî, c.IV, s.304; İbn-ü İyâs, Bedâiu'z-Zuhûr, c.I, s.81, c.II, ss.195-196, 260, 332, Ka-
hire 1342

17. Hitatu'l-Makrizî, c.IV, s.285.

nek verebiliriz¹⁸. Aynı şekilde İbn-i İyas tarihinde Memluklü Sultanlarının da tarikat şeyhlerini seferlerine, savaşlarına çağırıldıklarını kaydeder¹⁹. Buradan da anlıyoruz ki, tasavvufî hareket, İslam toplumunda cereyan eden sosyal olaylardan hiç uzak durmamıştır.

Osmanlılar dönemine gelince, bu dönemde sûfî tarikatlar Mısır halkı arasında oldukça fazla revaç buldu ve yayıldı²⁰. Fakat Mısır bu dönemde ilmî ve medenî açıdan ciddi bir çöküntü yaşamaktaydı.* O dönemdeki tarikat erbabının genel gayreti, tasavvufun özüyü le uğraşmaktan daha çok şekil ve merasimlere yönelmişti. Yine daha önceki dönemlerde olmayan ve ilk dönem sufilerinin tasavvufî olgunluğa delalet etmediğini kabul ettiği, keramet ve menkıbelere aşırı ilgi gösterme ve onlardan bahsetme hastalığı, tüm tarikat ehline hakim olmuştu. Bütün bunlara rağmen, o dönemdeki bütün bu şartlar, Mustafa Kemaleddin el-Bekrî gibi Halvetiyye tarikatının Mısır'daki kurucularından olan, ilmi ve takvasıyla meşhur zatların da yetişmesine engel değildi. O zaman diliminde, tasavvuf genel olarak Ezher Camiası üzerinde etkili ve yaygındı. Cebertî'nin tarihinde kaydettiği gibi²¹, Ezher Ulemâsının çoğunluğu tasavvufa meyyal idi. O dönemde Ezher'de tahsilini tamamlayan bir ilim adamı önce şer'î ilimlerden, sonra da sûfî tarikatlardan birinden icazet alırdı. Bu tabire Cebertî'nin tarihinde sık sık rastlamaktayız. Seccâde Şeyhi'nin anlamı; şeriat, tarikat ve hakikat üzerine dosdoğru olan şeyh, kimse demektir. Bu kelimenin aslı (سه جادة) olup, üç yol anlamında, üç ana tarikatı temsil eder²².

Fransızlar Mısır'a 1213/1798 yılında hakim olduğunda o sırada Mısır'da sufilerin işlerini Seyyid Halil Bekri yürütüyordu²³. Napolyon, onu, kurmuş olduğu divana üye olarak tayin etmişti. 1223/1808 yılında vefat etti. Biz, tam olarak Mısır'daki sûfî tarikatların idaresinin, şeyhlerinin kendilerini Hz. Ebubekir'e nisbet ettikleri

18. İbn-i Ataullah İskenderî, Letaifu'l-Minen, Kahire 1322, s.142.

19. Bedaiu'z-Zuhur, c.III, s.22.

20. Dr. Tefvik et-Tavil'in bu döneme ait tasavvufî ile ilgili şu araştırması oldukça önemlidir et-Tasavvuf fi Mısır İbbane Asri'l-Usmanî, Kahire 1946.

* Her nedense genellikle çoğu Mısır'lı günümüz entellektüelinin, Osmanlı dönemini Mısır için çöküş dönemi olarak görme sendromundan, maalesef merhum Taftazanî'nin de kendini kurtaramadığını görüyoruz. (Ç.N.)

21. el-Cebertî, Acaibu'l-Asâr, c.I, s.165, s.229, c.II, s.147, c.IV, s.159.

22. et-Tahanevi, Keşşâf-ı Istılahaât-ı Fünûn, "Seccade" mad. (Not: Bu üç ana tarikatın hangileri olduğu konusunda müellif tarafından bir bilgi verilmemiştir.) (Ç.N.)

23. Hayatı için bak: el-Cebertî, Acâibu'l-Asâr, c.IV, ss. 86-88.

Bekriyye tarikatına ne zaman geçtiğini bilemiyoruz. Corci Zeydan, İslam Medeniyeti Tarihi adlı eserinde; tarikatların idaresinin hicri IX. asırda birleştirildiğini ve idaresinin de, İmam Şa'rânî'nin, çağın en bilgin kişilerinden diye nitelendirdiği, önde gelen bilginlerinden Muhammed Şemseddin el-Bekrî'ye verildiğini kaydeder. Ondandır, bu idare oğlu Ebu's-Surûr el-Bekrî'ye geçmiştir²⁴. Ve bu, günümüze kadar devam etmiştir. Ancak, Corci Zeydan'ın, bu görüşünde, hangi tarihi kaynağa dayandığını bilmiyoruz.

Diğer taraftan tarikatların tanzim edilmesine gelince, bu ancak tüm tarikatlar adına söz sahibi olabilecek genel manada meşihat şeklindeki bir müessese, XIX. yüzyılda veya ondan az önce gerçekleşebilmiştir. Buna göre, her bir tarikatın, resmî olan bir şeyhi, bu şeyhin de köylerde halifeleri, büyük yerleşim merkezlerinde naibleri olacaktır.

Her halifenin kendine bağlı müridleri vardır. Şeyh de halifeleri idare etmekte, halife de müridlerin işlerine bakmakta, onların irşad ve kontrolle meşgul olmakta, onlara iyiliği emredip, kötülükten sakındırarak böylece ilgilenmektedir. Böylece Bekriyye Tarikatının şeyhi aynı zamanda tüm tarikatların da şeyhi oluyordu. Bazı zamanlarda bu şeyhe Nakîbu'l-Eşraf'lık²⁵ görevi de veriliyordu.

Muhammed Tevfik el-Bekrî 1892 yılında sûfi tarikatların şeyhliğine getirilince, tüm sûfi tarikatlar hakkında 2 Temmuz 1903 tarihinde resmi bir genelge yayınlattı. Buna göre, sûfi tarikatların genel şeyhi, sûfilerin işlerini, kurulacak olan bir sûfi meclisi kanalıyla halledecekti.

Bu şekilde, sûfi tarikatların şeyhliği, Bekriyye Tarikatı uhdesinde, 1946 yılından görevden alınan adı geçen tarikatın Şeyhi Ahmed Murad el-Bekrî'ye kadar devam etti. Ondandır sonra bu makama Ezher Ulemasının ileri gelenlerinden Şeyh Ahmed es-Savî (1881-1952) 27 Ocak 1948 yılında getirildi. Ancak hastalığı ve ilerleyen yaşından dolayı, 1958 yılından bu vazifeden alındı. Yerine Seyyid

24. Bkz. Muhammed Tevfik el-Bekrî, Beytû's-Sıddîk, ss.379-380, Kahire 1323. Ayrıca bkz. Corci Zeydan, İslam Medeniyeti Tarihi, c.I, s.261.

25. Nakîbu'l-Eşraf; Hz. Peygamberin (s) neslinden olduğu kaydedilen kimselerin işleriyle ilgilenen, onların yüksek ve onurlarına uygun işlerle meşgul olmalarını sağlayan, bu vazifeyle görevli kimse anlamında kullanılan bir tabirdir. (M. Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, c.II, s.647, İstanbul 1971). (Ç.N.)

Muhammed Mahmud Ulvân tayin edildi. Ondan sonra 1982 yılında, Seyyid Muhammed Mahmud es-Sutihî ve son olarak da bu makama bu satırların yazarı getirildi²⁶.

GÜNÜMÜZDE SÛFİ TARİKATLARLA İLGİLİ OLARAK YAPILAN ISLAHATLAR

Mısırlı tarihçi Abdurrahman Cebertî'nin tarikatlardan bahisle kendi zamanında eserinde çizdiği tabloya baktığımız zaman, XIX. asrın sonu ve XX. asrın başlarındaki tablodan pek farklı olmadığını görüyoruz. Ancak bu iki tabloyu birbirinden ayıran tek şey; günümüz tarikatlarının şekle ve merasimlere eskisinden daha fazla itibar etmeleriyle birlikte, tarikatların kendilerini yenilemeden, eski geleneklerini sıkı sıkıya takibetmeleridir.

Bütün bu sebeplerden dolayısıdır ki, Mısır'daki sûfi tarikatların ıslahı düşüncesi, zorunlu ve kaçınılmazdı. Özellikle de, Miladi XVIII. yüzyılda, tüm İslam dünyasında tasavvufa hücum eden selefi hareketin ortaya çıktığını görüyoruz. Muhammed Abdulvahhab'ın başlattığı bu selefi hareket, tasavvufu Kur'an ve Sünnet'e dayalı bir ahlak sistemi olması itibarıyla tasavvufu tamamen inkar etmiyordu. Ancak, bununla beraber İbn-i Teymiyye ve öğrencisi İbn-i Kayyim tasavvufa karşı kitaplar ve risaleler yazarak, ağır eleştiriler yapmışlardı²⁷. Tasavvuf alanında o asırda yapılan bu iki ıslahatta muhtemelen selefi hareketin etkisi olmuştur. Bunlardan biri, halen Sudan'da varlığını devam ettiren Hatmiyye tarikatının kurucusu, Seyyid Muhammed Osman el-Mirgani'nin hocası Ahmed b. İdris hareketi; diğeri ise, Kuzey Afrika'daki Senusiyye tarikatının kurucusu Muhammed Ali es-Senusî hareketidir. Bununla birlikte ıslahat hareketi resmen, zamanının ileri gelen âlimlerinden olan Muhammed Tevfik el-Bekrî'nin isteğiyle 1892 yılında başlatılmıştır.

Muhammed Tevfik, 2 Temmuz 1903 yılında bu ıslahat hareketi çerçevesinde, sûfi tarikatları tanzim için bir genelge yayınlattı. Bu

26. Makalenin yazarı olan merhum Prof. Dr. Ebu'l-Vefa Taftazani, vefatı tarihi Haziran 1994'e kadar Mısır tarikatları şeyhi olarak bu görevi de yürütmekteydi. Makâleden de anlaşıldığı gibi, Mısır'daki sûfi tarikatlar resmi ve devlet tarafından tanınmış olarak günümüzde faaliyetlerini sürdürmektedir.

27. İbn-i Teymiyye tasavvuf hakkında birçok risâleler yazmıştır. es-Sûfiyye ve'l-Fukara, et-Tuhfetü'l-İrakiyye, Risale fi Emrazi'l-Kulûb vs... gibi risaleler bunlardır. İbn-i Kayyim ise, Herevî'nin Menâzilu's-Sair'in adlı eserine şerh olarak Medâricü's-Salikîn'i yazmıştır. Bu son eseri, selefi metotla tasavvufu ele alan en önemli eser olarak bilinir.

genelge, 26 maddeden oluşuyordu. Tarihte ilk defa bu genelgede her üç senede yeniden seçtikleri, sekiz şeyh arasından seçilen dört şeyhten ve bir sufî tarikatlar şeyhinden oluşan sufî meclisinin oluşturulması metni kaydedilmişti. Yine 1905 yılında bu genelgeye ek yeni bir genelge daha çıkarıldı ve bunda bir tarikata şeyh olarak atanacak kimsenin, ilim ve irfan ehlinden olması şart koşulmuştu. Bu genelgenin 15. maddesi tarikatların ıslahının yapılmasının zorunlu olduğu, yine bunun yanında İslam inanç esaslarına ters düşen, İslam ahlak kurallarına aykırı davrananların, tarikattan uzaklaştırılması gibi meseleleri içeriyordu.

Ayrıca Muhammed Tefvik el-Bekrî tasavvuf erbabı arasında okunması için, et-Ta'lim ve'l-İrşad isimli bir de kitap yayınlattı. Bu kitabın genelge üzerinde etkisi de olmuştu. Ve bu 1976 yılına kadar devam etti. O zamanki fikri ve ictimâî gelişmeler, öncekinden daha kapsamlı ve ıslah konusunda daha etkileyici yeni bir genelgenin çıkarılmasını zorunlu kılmıştı. Günümüzde de geçerli olan, 118 sayılı ve 1976 tarihli kanun sūfî tarikatların dinî fonksiyonlarını en iyi bir şekilde icra etmelerine imkan tanıyordu. Bu kanunun hazırlanması esnasında, Şeyh Sutuhi ve Rıfâî Şeyhi Mahmud Kâmil Yasin'le birlikte Mısır Millet Meclisi Din İşleri Kurulu'nda biz de katılmıştık.

Bu yeni kanun, beş ana maddeden oluşuyor ve her madde bazı bölümler ve fıkralar içeriyordu. Bizim burada bu maddeleri ve fıkraların tamamını zikretmemiz gereksizse de, bu kanunların toplumda üstleneceği dini fonksiyonu ve bunun nasıl işleyeceğinin bilinmesi açısından, bir kısmını aktarmakta fayda görüyoruz.

Tarikatların hedef ve amaçlarıyla ilgili birinci bölümde²⁸ şu kayıt yer alır; tarikatların asıl hedefi; bütün birim ve işleviyle İslam Hukuku hükümlerine tamamen uygun olarak, dini ve manevî terbiye; tarikatlar aracılığıyla, insanları İslam Hukuku'na ters inanç ve fikirlerden uzak tutmak kaydıyla, irşad ve vaaz metodlarını kullanarak onları dini yaşamaya teşvik etmektir. Ayrıca Millet Meclisi, sūfî tarikatlar için dini, manevî, ictimâî, kültürel, millî hedefleri olan müstakil manevî şahsiyete sahip bir heyet oluşturacaktır.

Birinci kanunun ikinci bölümünün, beşinci maddesi aşağıda zikredileceği şekilde, sūfî tarikatlar için bir Meclis-i Â'la (Yüksek Meclis) oluşturulmasıyla ilgilidir.

28. 118 nolu ve 1976 sayılı kanunun 1. ve 2. maddesi.

1. Sûfi tarikatların şeyhlerinin şeyhi, Meclis-i A'la'nın başkanıdır.
2. Bu meclis için tarikatların şeyhlerinden on üye seçilir.
3. Ezher'i temsil eden üyeyi, Ezher Şeyhi seçer.
4. Bu mecliste Vakıflar Bakanlığı'nı temsil edecek üyeyi, Vakıflar Bakanı seçer.
5. İçişleri Bakanlığı temsilcisini, İçişleri Bakanı seçer.
6. Kültür Bakanlığı temsilcisini, Kültür Bakanı seçer.
7. Mahallî idareleri temsilen seçilecek üyeyi, ilgili bakan seçer²⁹.

Böylece, Vakıfların ve Ezher'in, diğer İslami hizmetleri gören müesseselerin uyum içinde çalışmaları olayı, tasavvuf tarihinde ilk defa gerçekleşmiş oluyordu. Tabii bu çalışma da, tasavvufun sosyal hizmetlerdeki etkinliğini unutmamak gerekir.

Sûfi tarikatların genel şeyhi, sûfi tarikatların Meclis-i Â'laya seçmiş oldukları üyeler arasından, Reis-i Cumhur'un karar ve onayı ile seçilir. O şahıs tüm tarikatlardan sorumlu Şeyhu'l-Meşayih olmuş olur. Meclis-i A'la, ayda en az bir defa toplantı yapar. Gerektiği zaman bu meclisin aldığı kararlar, tarikatların idaresine ait kanuna uygun olarak uygulamaya konulur.

Ayrıca, diğer şehir merkezlerinde, vilayetlerde Şeyhu'l-Meşayih'in işini kolaylaştıracak, kendilerine tarikat şeyhlerinin de yardımcı olduğu vekiller vardır. Bu vekillerin tayin ve belirlenmesi işi oldukça önemlidir. Aynı zamanda, vekiller buldukları bölgelerde Genel Meşihat'ı tam olarak temsil etme ve resmi organlara merkez adına açıklamalarda bulunma yetkisine sahiptirler. Diğer taraftan, tüm tarikat şeyhlerinin katıldığı ve Meclis-i A'la'ya aralarından üyelerin seçildiği, yılda bir defa olmak üzere, genel bir toplantı yapılır.

Yeni açılan sûfi tarikatlarla ilgili kanunun 27. maddesi şöyle bir karar getirir; eğer yeni kurulacak bir tarikat, isim ve metod açı-

29. 118 nolu ve 1976 sayılı kanunun 5. maddesi (Birinci Kısım, İkinci Bölüm).

sından daha önceki birine benzemiyorsa kurulabilir. Aksi takdirde yeni bir tarikat olarak kabul edilemez. Eğer yeni bir tarikat kurulacak olursa, bu Meclis-i A'la'nın muvafakâtı, Ezher'in ve Vakıflar Bakanlığı'nın kararıyla onaylanır. Bu onay da Resmi Gazetede yayınlanır.

Her tarikatın, manevî ve idarî yönden lideri olduğu gibi bir de şeyhi olur. O şeyh, kendi tarikatı içerisinde bağımsızdır. Bir şeyhde bulunması gereken en zorunlu nitelik, kemal ve irfan sahibi olmasıdır. Çevresi tarafından iyi tanınmalı ve yüce ahlak sahibi olmalıdır.

Tarikat şeyhi, ehliyet ve liyakat sahibi müridleri arasında küçük ve büyük yerleşim birimlerinde, tarikatı temsil edecek naibleri, halifeler ve halife sorumluları seçer. Ayrıca tarikat şeyhinin, belirli bir yerde veya herhangi bir zaviyede müridlerini belirli zamanlarda toplayıp zikir yaptırması, müridlerini irşad etmesi ve eğitmesi gerekir. Yine aynı şekilde şeyhin, belirli zamanlarda halife ve naiblerine uğraması, onları kontrol etmesi, kendisine verilen irşad faaliyetlerini de ne derece yerine getirdiklerini bilmesi gerekir. Ayrıca tarikat şeyhinin faaliyetlerini ve önerilerini belirli periyotlarla Şeyhu'l-Meşayih'a takdim etmesi ve onun onayını alması zorunludur.

Yine, 118 sayı ve 1976 tarihli kanun, sûfilerin yaptıkları dini törenlerde İslâm ahlâk kurallarına ve adabına aykırı herhangi bir davranışta bulunmalarını yasaklar. Böylece, zikir toplantıları, dini törenler İslâm adabına uygun olarak düzenlenmiş olur.

Mısır Devlet Başkanı, bu kanunu tamamen yürürlüğe koymak için, 54 sayı ve 1978 tarihli bir karar çıkarmıştır. Bu karar da aynı şekilde bir takım ıslahatlar içerir. Bu ıslahatlar arasında, tasavvufun Allah'a davet yolunda ciddi bir metod olduğu ve tasavvufun eğitimdeki rolünü içeren ifadeler bulunmaktadır. Ayrıca tarikatların idarî ve malî işlerini ele alır. İkinci maddenin iç tüzüğünde tasavvufun metodu anlatılır: Tasavvufun amacı, Hz. Peygamber'in (s) sünnetine uymanın en ince ayrıntılarına ve İslâm adabının inceliklerine irşaddır. Ayrıca kişinin "nefsini olgunluğa götürecektir sülûk" esnasında onu yükseltecek sebeplere sarılmasını sağlamaktır. Yine kişiye, Peygamberimizden sahih bir senedle intikal eden, güzel davranışları kazandırmak, ehl-i beyti ve tarikat şeyhlerini sevdirmek, onu kötü huylardan uzak tutmaktır.

Bu yeni kanunun ikinci maddesinin üçüncü fıkrası, tarikatların ilmî ve kültürel seviyelerinin yükselmesi için tasavvufî konferüansların düzenlenmesi ile ilgili öneriler içerir. Kanunun 44. maddesi; Devlet Başkanı'nın, Meclis-i Â'lâ'nın önerisi ve Bakanlar Kurulunun onayından sonra İslâm tasavvufunun öğretilmesi amacıyla bir veya daha fazla enstitünün kurulması hakkında bir karar çıkarma yetkisini içerir. Ve bu kanun, bu enstitülere kimlerin kabul edilebileceğini, öğretim süresinin ne kadar olacağını, her öğrenciden alınacak öğretim giderlerini, mezunlarına verilecek diplomayı, mezunlarından diğer gerekli şartlara da haiz olanların sûfi teşkilatlarındaki alabilecekleri görev önceliklerini içerir. Ayrıca, bu mezunların resmi ve mahalli olarak, sûfi tarikatlara temsil etmede öncelik hakları vardır.

Burada, bu şekil İslâm tasavvufunu öğretmek üzere kurulan enstitülerin ana hedefinin, sûfi tarikatlar yararına ilmi çevreler yetiştirerek, onların Mısır'da ve İslâm Âlemi'nde saygınlığının artırılması olduğu gözden kaçmamalıdır. Bu enstitülerde İslâm ve tasavvufu ilgili, ilmî araştırmalar da yapılmaktadır. Şu da bir gerçektir ki; gerek İslâm dünyasında, gerekse dışındaki üniversiteler bu alanda araştırma yapan uzman ilim adamlarından yoksun değildir. Ve bu enstitülerde, sûfilerden ve onların eserlerinden bahsedilen tasavvuf alanında yazılmış, akademik seviyede birçok araştırma mevcuttur. Yakın zamana kadar sûfi tarikatların ilmî çalışmalarına bu derece önem verdiği de görülmüştür.

İslam Tasavvufu Eğitim Enstitüleri, 1981'den beri bazı tarikat şeyhlerinin ilmi eğitimi için faaliyetlerini sürdürmektedirler. Bu eğitim programı şu konuları içermektedir. Akîde, Fıkıh, Siretü'n-Nebeviyye, İslâm Tarihi, Çağımızda Dini Hareketlerin Islahı, Sûfi Tarikatların İslâma Davet ve İslâm'ın Yayılmasında Rolü, Tarikat İmamlarının Cihadları, Hayatları ve Tarikatlarında İzledikleri Terbiye Metodları.

Şu anda bir İslam Tasavvufu Araştırmalar Enstitüsü kurulması çalışmaları devam etmektedir. Bununla ilgili olarak da sûfi tarikatların Meclis-i A'lâ'sı adına bir ilmi heyet kurulmuş olup bu enstitünün programını hazırlamakta ve resmi kararın çıkması hazırlıklarını yapmaktadır.

Bununla birlikte değişik alanlarda temel İslâmî kaynakların yanında, İslâm Tasavvufunun ana kaynaklarını içeren bir de kütüphane kurulmuştur. Ayrıca Mısır'daki tüm üniversitelerle, tasavvuf ala-

nında yapılmış akademik tezlerin birer nüshalarının bu kütüphaneye verilmesi konusunda anlaşmaya varılmıştır.

Aynı şekilde, tasavvufî el yazması eserlerin fotokopilerinin veya mikrofilimlerinin bulunduğu bir bölüm kurulacaktır. Yine, Sûfi Tarikatlar Genel Şeyhliği halen tasavvuf alanında yapılmış ilmî tezleri bastırıp, dağıtacaktır. Bunun yanında, adı geçen enstitünün tasavvuf alanında yapılan ilmî ve akademik çalışmaların yayınlanacağı, yılda bir defa çıkacak bir dergisi olacaktır.

Yeni kanunun 45 ve 46. maddeleri, sûfi tarikatların genel şeyhinin, mahallî veya uluslararası konferanslar düzenleyebilme yetkisi gibi önemli bir meseleyi içerir. Bu maddelere göre, mahallî konferansların hedefi: dinî, tasavvufî ve millî meseleler hakkında toplumu bilinçlendirme, toplumun İslam'a ters akım ve görüşlere karşı koymasını sağlamaktır. Aynı şekilde bu maddeler, uluslararası konferanslar aracılığıyla, İslâm ve Arap ülkelerinde tasavvufla ilgilenenler arasında, daimi bağlar kurmak ve İslam tasavvuf hareketinin yerleşmesi ve birleşmesi için tarikat şeyhleri arasında irtibatı güçlendirmek gibi bir takım hedefler belirler.

Bu yeni kanun, eğitim ve öğretimi sûfi tarikatların görevlerinin önemli bir parçası olarak görmektedir. 1978 yılında çıkan tüzüğün altıncı maddesi, Meclis-i A'la'nın öğretim için tüzük çıkarabilme yetkisinden bahseder. Ve bu madde, öğretimi üç aşamaya ayırır. 1) Halk seviyesinde, 2) Genel olarak, 3) Yüksek seviyede olmak üzere.

Halk seviyesinde öğretim: okuma-yazma seferberliği yapmak, Kur'an-ı Kerim'i ezberletmek, Hz. Peygamber'in hayatını ve hadislerini öğretmekten ibarettir. Yine bu aşamada, çocuklar için dinî klübler, mesleğe yönelik çalışmalar yapan merkezler kurulmaktadır.

Genel öğretim aşaması ise; birinci aşamada başarılı olanları kabul eder, onları İslam kültürünün esaslarına göre eğitir. Kur'an ve hadis üzerine biraz daha derin çalışmalar yaptırılır. İslam Tarihi, Arapça ve bazı tasavvuf imamlarının hayatı öğretilir. Üçüncü aşama olan yüksek öğretimde ise: araştırma, eğitim ve öğretimde ileri seviyeler öğretilir.

Günümüzde Mısır'daki sûfi tarikatlar, çalışmalarını daha çok toplumun problemlerine yardımcı olma yönünde kanalize etmekte-

dirler. Birçok tarikat, sağlık ocakları, dâru'l-aceze, meslek ve sanat ocakları açmaktadırlar. Ayrıca iç tüzüğün 21. maddesi, tarikat şeyhinin müridlerine bu tür sosyal faaliyetleri hazırlaması ve bu yıllık çalışma programına almasını ihtiva etmektedir.

Mısır'da sûfi tarikatlar genel şeyhliği, geçtiğimiz birkaç yıl içinde, ülkenin değişik bölgelerinde 100'e yakın sayıda Kur'an ezberleme okulları açmıştır. Tabii bu okullar tarikatlara bağlıdır. Bunların giderleri de Meclis-i Â'la'nın ayırdığı bütçeden finanse edilmektedir. İşte böylece, sûfi tarikatlar geleneksel yapısından kurtulup, toplumun hizmetinde koşan yeni bir yapıya kavuşmuş olmaktadır.

Sûfi tarikatlar, 1979 yılından beri, İslâm dünyasının meselelerinin, meşhur yazarların araştırma ve makalelerinin neşredildiği et-Tasavvufu'l-İslamî adında bir dergi çıkarmaktadır. Bu, Mısır'da ve ülke dışında okunan dergilerdendir.

GÜNÜMÜZDE MISIR'DA TASAVVUFUN İCRA ETTİĞİ DİNİ FONKSİYON

Bazı kimseler, 118 sayı ve 1976 tarihli kanun çıktıktan sonra, Mısır'daki sûfi tarikatların durumunu anlatan bu tabloyu sununca, tarikatların ıslahının sadece kanun çıkarmakla tamam olup olmadığını veya meselenin çözümünün bunun dışında olup olmadığını soruyorlar.

Bu soruyu soranlara aynen katılıyoruz. Tabii ki bu mesele, kanun çıkarılmakla çözüme kavuşmuş olmayacaktır. Bu meselenin çözümü ihlaslı, samimi kimselerin gayretleri ve onların sürekli mücadelesi ile tamam olacaktır. Günümüzdeki tarikat sorumlularının yaptığı da zaten budur.

Burada XIX. miladî asrın sonlarında Ezher'in ıslahı hakkında çıkarılan kanunu hatırlamaya çalışalım. Bu ıslah hareketinin gerçekleşmesi için, Muhammed Abduh (ö. 1905) ve Ezher'deki arkadaşları gayret göstermişlerdi. Onlar bu konuda kanun çıkarmayı ve ders programına modern ilimleri koymayı, Ezher'deki öğretim seviyesini yükseltecek en önemli adım olarak görüyorlardı. XX. asrın otuzlu yıllarında üç fakülte kuruldu; bunlar; Arap Dili, Usûlu'd-Din ve Şeria bölümleri idi. Sonra altmışlı yılların başında Eğitim, Ziraat, Tıp vs. gibi yeni fakültelerin eklenmesiyle ilgili, diğer bir kanun daha çıktı. Şöyle diyebiliriz ki: Ezher'deki ıslah hareketi başlangıcından ancak altmış yıl sonra netice verebilmiştir. Burada asıl me-

sele, zamandan kaynaklanmaktadır. Önemli olan bu arada ilk adımı atıp, başlayabilmektir.

Her ne kadar, Mısır'daki tarikatların bazı şeyhlerinin veya birçok müridlerin ilmî ve kültürel seviyeleri zayıf olduğu konusunda söylentiler varsa da, özellikle kırsal kesimde olmak üzere, tüm ülke çapında tasavvufun, manevî değerleri ve dinî kültürü korumada önemli bir görev üstlenmeye devam ettiği bilinmektedir. Ayrıca, Ezher'le birlikte tarikatların, geçen yüzyıllarda müslümanları sömürgecilerin şiddetli saldırılarından koruduğu da, inkar edilemez bir gerçektir. Yine aynı şekilde tarikatlar, bazı Afrika ülkelerinde misyonerlik faaliyetleri arkasında yürütülen, gizli sömürgeciliğe karşı koyan tek engel durumundadır. Buna şunu da ilave edebiliriz ki: birçok Afrika ülkesinde İslâm, Kadiriyye, Şazeliyye, Ticaniyye vb. gibi³⁰ sûfi tarikatlar vasıtasıyla yayılmıştır.

Günümüzde sûfi tarikatların misyonuna şundan daha etkili bir örnek olamaz. İslam toplumunun sosyal ve dinî yönden ıslahı ve eğitiminin tasavvuf temelli faaliyetlerle gerçekleştirilebileceğine kesin inanan Muhammed Abduh, bir gün Muhammed Reşid Rıza'ya şunları söylemişti: "Eğer bir gün Ezher'in ıslahından ümidini kesersem, ilim taliblisi on öğrenci seçip, Ayn-ı Şems'te bir yer tahsis edip, onları öğrenimleri esnasında tasavvuf terbiyesiyle eğiteceğim". Bu görüşünü aynı zamanda birlikte Paris'te el-Urvetü'l-Vuskâ dergisini çıkarırken, Cemaleddin Afgani'ye de söylemişti. Arkasından Reşid Rıza şunları söylüyordu: "Eğer üstadın bu ideali, istediği şekilde tahakkuk etseydi, çok güzel ve çok faydalı olurdu"³¹.

Mısır'da şu anda, beş milyondan az olmamak kaydıyla müridi olan, yetmiş üç tarikatın bulunduğu³² öğrendiğimiz zaman, İslâmî çalışmalarda tarikatların öneminin boyutunu kolayca anlamış oluruz. Ve bu tarikatların üzerlerine düşen fonksiyonları icra ede-

30. Geniş bilgi için, Emir Şekip Arslan'ın, Amerikalı müsteşrik Stuart'ın Hâdirü'l-Âlemi'l-İslâmî adlı eserindeki notlara bakınız. c.II, s.367 vd... Kahire 1352.

31. M. Reşid Rıza, Tarihu Üstazi'l-İmam, c.I, s.130, Kahire 1931. (Not: Muhammed Abduh'un bu görüşlerini olumlu bulan Reşid Rıza, aslında hayatının ilk döneminde tasavvufi terbiye almış ve Trablusgarb'da Nakşibendiliğe intisab etmiş idi. Yazdığı eserlerinde geçirdiği tasavvufi tecrübeleri anlatır. Bkz. İbrahim Edhem Bilgin, Devrimci Sûfi Hareketleri ve İmam-ı Rabbanî, s.154, İstanbul 1989. Hatta katıldığı tasavvufi toplantılarda güzel kokular duyduğu şeklinde olaylardan bahseder.) (Ç.N.).

32. 1976 tarih ve 118 sayılı kanunun ekine bakınız. Bu ek halen mevcut tarikatların isimlerini içermektedir. Buna son olarak beş yeni tarikat daha eklenmiştir.

bilmeleri için mesajını ileten irşad ehlinin seviyelerinin yükseltilmesi, zorunlu gözükmektedir.

Çağımızdaki, İslam'a saldıran materyalist fikir ve düşünce akımlarına baktığımız zaman, toplumumuzda bu tür akımların açmış olduğu yaraların sarılmasında ve tedavisinde, etkili bir ilaca sahip tasavvufun önemine dikkat çekmemiz zaruri olur. Çünkü İslâm tasavvufu, ahlâk ve sülûktan ibarettir.

Günümüz insanı olarak yaşadığımız hayatın anlamını bilmez, herşeyin ölçüsünün maddi değerler olduğu asrımızda eşyaya biçilen bu değerleri değiştirebilmemiz için İslâmî değerler ve onun saf maneviyatına ne kadar çok muhtacız.

Bugün Mısır İslâmî bir uyanışa şahit olmaktadır. Yine üniversite öğrencilerinden ve entellektüel kesimden birçok insan tarikatlara yönelmektedir. Halen şeyhlerden birçoğu Ezhar alimlerinden ve mezunlarındandır. Aynı şekilde tarikatlarda küçümsenmeyecek oranda işadamları, devlet memuru ve meslek sahipleri vardır. Mısır'ın herhangi bir köyünde rahatlıkla birçok tarikat erbabına rastlamak mümkündür.

Günümüzde gerek Asya, gerekse Afrika ülkelerinin çoğunda, dinsiz materyalist akımların ve batılılaştırma hareketlerinin sakinleşmesinden sonra süfî tarikatların faaliyetlerinin arttığını görüyoruz. Hatta Sovyet Asya Cumhuriyetlerinde* Nakşbendilik gibi tarikatlar halen faaliyetlerini sürdürmektedirler³³.

Bu arada şuna da işaret etmemiz gerekir ki: çağımızda tasavvuf iki şekilde önem kazanmaktadır. Bunlardan biri: tasavvuf hakkında Amerika'da, Avrupa'da tüm İslâm ülkelerinde ve Mısır'daki üniversitelerde ilmî-akademik seviyede çalışmalar yapılmaktadır. Yine XIX. asır'dan bu tarafa, tasavvufa müsteşrikler tarafından oldukça yoğun bir ilgi gösterilmektedir. Ayrıca düzenli tarikat faaliyetleri ile ülke çapında tasavvufa gösterilen ilgi her geçen gün artmaktadır. Bugün Mısır'da, Sudan'da, Kuzey-Batı Afrika ülkelerinin çoğunda, Batı Afrika'da, Doğu Afrika'da birçok tarikatın yaygın ve faaliyetlerini sürdürdüğünü görüyoruz. Aynı şekilde Asya ülkelerinden Pa-

* Üstad Taftazanî, makalesini, Sovyetler Birliği dağılmadan önce yazdığı için, bu ifadeyi kullanmıştır. (Ç.N.)

33. Alexander Bennigsen - L. Quelquejay; *Islam in the Soviet Union*, London 1967, s.181, ayrıca bkz. Trimingham, S., *The Sufi Orders in Islam*, London 1973, s.257.

kistan, Hindistan, Malezya, Endonezya'da birçok tarikat vardır. Bugün Afganistan, Hindistan ve Pakistan'da en çok yaygın olan tarikatlardır; Nakşibendiyye, Çiştîyye ve Kadiriyye tarikatlarıdır. Bunlardan da öte, günümüz Avrupa ülkelerinde ve Amerika'da birçok sûfi derneklerinin kurulduğunu görüyoruz.

Biz, İslam ülkelerinde mevcut günümüz Tasavvuf'unun, düşünce açısından kendini ilerletmesi için daha fazla ilmî-akademik çalışmaların yapılmasının gerekli olduğunu biliyoruz. Ancak, bazıları zannediyorlar ki: günümüz İslam tasavvufu çöküntü dönemi yaşamaktadır, yok olmaya yüz tutmuştur, eskiden yapmış olduğu olumlu rolünü devam ettiremeyecektir. Hayır, çağımızdaki gerçek şudur ki: gerek Mısır, gerekse Mısır'ın dışındaki İslâm ülkelerinde görülen tasavvuf hareketleri, bunun tam tersini isbat etmektedir.

Şunu da kesin olarak biliyoruz ki; İslâm dünyasındaki tüm tarikatların ıslahı tamamlandığı zaman, bütün bu tarikatlardır, materyalist, dinsiz çağdaş akımların önüne engel olarak durabilecek, insanların ve toplumların eğitimi için manevî okullar haline gelecektir.

Bu arada, tarikatların tanzimi de o kadar önemli değildir. Asıl önemli olan, onların İslam tasavvuf kültürünü korumaları, Allah'ın Kitabı ve Rasulü'nün sünnetinden kaynaklanan manevî sülûk değerleri üzere olmalarıdır. İmam Gazalî'nin tasavvufu: tahalli, tahalli ve tecelli şeklinde tarif etmesi hiç tuhaf değildir. O tahalli (التحلى) ile: kötü ahlâktan uzaklaşmak; tahalli (التواهي) ile: kendini iyi ahlâkla donatmak; Tecelli (التجلي) ile de; Allah'ın emirlerine yapışmak ve şeriatın yasaklarından kaçınmakla ortaya çıkan Marifetullahı kasetmektedir.

Bu arada İbn-i Teymiyye'nin öğrencisi İbn-i Kayyim ve Selefi imamlardan birisi, tasavvufu; bu alanda söz sahibi olanların hepsi, tasavvufun, ahlâk olduğu üzerinde birleşmişlerdir ifadesiyle tanımlar.

Şu anda Mısır'da gerek müstakil, gerekse diğer bir tarikatın şubesi olarak yetmiş üç adet tarikat vardır. Ayrıca bu tarikatların sayılarının, bu asrın başından bu tarafa artarak geldiği dikkat çekmektedir.

Muhammed Tefvik el-Bekrî'nin, Beytu's-Siddik adlı eserinde 1323/1905 yılına kadar olan tarikatları içeren bir liste bulunmaktadır. Bu listede tarikatların sayısı 32 olarak kaydedilir.

Sonra bu sayı, Muhammed Tefvik'in vefatının akabinde 40'a ulaştı. Şeyh Savî (1947-1958) döneminde tarikatların sayısı, 44 idi³⁴. Bu kısa dönemde tarikatların sayısının hızla artmasına en önemli sebep; o dönemde daha önceki tarikatların kurulmasına izin veren sûfî tarikatlar iç tüzüğü idi. Ancak hakikat şudur ki, kurulan bu yeni tarikatların hemen hepsi, daha önce var olan tarikatların birer şubesidir.

Biz aşağıda günümüzde (1991 yılına kadar) Mısır'da bulunan tarikatların bir listesini koymayı uygun gördük³⁵. Bu listede önce asıl olan tarikatı ve sonra şubelerini kaydetmek şekliyle bir metod takibettik. Şubeleri olmayan tarikatları da sonunda zikrettik.

GÜNÜMÜZDE MISIR'DA BULUNAN TARİKATLAR

1. Kadiriyye Tarikatı

Bu tarikatı Şeyh Abdulkadir Geylanî (ö. 561/1263) kurmuştur. Mısır'da iki önemli şubesi bulunmaktadır: Kadiriyye-i Kasımiyye, Kadiriyye-i Fâridiyye.

2. Rıfaiyye Tarikatı

Bu tarikatı Şeyh Ahmed Rıfâî (ö. 578/1182) kurmuştur. Mısır'da Rıfaiyye tarikatı olarak bilinip, şubeleri yoktur.

3. Şazeliyye Tarikatı

Bu tarikatı Şeyh Ebu'l-Hasan Şazelî (ö. 656/1258) kurmuştur. Mısır'da şu şubeleri bulunmaktadır. Kasımiye, Medaniye, Selâmiye, Hunduşiye, Kavukciye, Afifiye, Afifiye-i Haşimiye, İdrisiye, Cevheriye, Vefaiye, Azmiye, Hamidiye, Muhammediye, Fevziye, Haşimiye-i Medeniye, Afusiye, Hasafiye, Fasiye, Kettaniye.

4. Ahmediye Tarikatı

Bu tarikatı Seyyid Ahmed Bedevi (ö. 675/1276) kurmuştur. Bu tarikat Mısır'da birçok şubelere ayrılmıştır. Bunlardan bazıları, Beyt-i Kebir adında toplanır ki şunlardır: Murazika, Kinasiye, İm-

34. Fethi Mahmud Şehdî, el-Ârifu bi'llah, ss. 107-111.

35. Biz bu hususta, Sûfî Tarikatlar Meşihâtı tarafından çıkarılan et-Tasavvufu'l-İslâmî; Risaletuhu ve Mebâdiuhu, Kahire, 1957 adlı kitaptan ve bizzat Sufi Tarikatlar Meşihâtı'nın kendinden aldığımız bilgilere dayandık.

babiye, Munayife, Selamiye. Bazıları da Beyt-i Sağır olarak isimlendirilir ki şunlardır: Halebiye, Şiibiye, Tıskaniye, Humûdiye, Zahidiye.

Bunlardan başka, Fergaliye, Şenaviye, Sutuhiye, Beyumiye isimlerinde Ahmediye şubeleri de vardır.

5. Berhamiyye Tarikatı

Bu tarikatı Şeyh İbrahim Desukî (ö. 676/1277) kurmuştur. Esas tarikatın yanında dört şubesi vardır. Şehaviye, Şernûbiye, Sa'diyye-i Şernûbiye, Mücahidiye.

6. Halvetiyye Tarikatı

Bu tarikat Şeyh Muhammed Halveti'ye nisbet edilir. Sened olarak Cüneyd-i Bağdadi'ye kadar giden tarikat, XII. ve XIII. miladî asırlarda Mısır'da yayılmaya başlamış bir Türk tarikatıdır. Mısır'da Halvetiyye Tarikatı, Şeyh Mustafa Kemaleddin el-Bekrî (ö. 1162/1749)'ye nisbet edilir. Mısır'da Halvetiyyenin şubeleri bulunmaktadır. Demirtaşıye, Mefaziye, Dayfiye, Behvetiye, Maslahiye, Simaniye, Müslimiye, Ulvaniye, Şibraviye, Heraviye, Bekriye, Mervaniye, Guneymiye, Habibiye, Cüneydiye, Cudiye, Kayatiye, Saviye, Kesbiye, Haşimiye.

7. Diğer Tarikatlar

Naşkbendiye, Sa'diye, Ananiye, Şeybaniye, Tağlibiye, Mirganiye, Hıdriye, Azzaziye, Rahimiye, Kenâniye, Hiliye, Kettâniye, Caferiye-i Ahmediye-i Muhammediye.